

δασκαλίας πρὸς τὴν Ἀλήθειαν, θὰ δέχεται αὐθεντικῶς ὅσα ἢ Κα νή Διαθήκη περὶ ἀληθείας ἀναφέρει ἢ ὑπαινίσσεται καὶ θὰ ἀποκρούει ὅσα ὄντως ἀντίκεινται εἰς αὐτὴν—καὶ τοιαῦτα θὰ εἶναι πάντοτε τὰ καὶ λογικῶς ἀβέβαια. Θὰ ἐξετάζη δὲ κατὰ παραλληλισμὸν ὅσα φαίνονται εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὡς ἀδιάφορα, διότι τὴν Καινὴν Διαθήκην ἐνδιαφέρει κυρίως ὁ ἄνθρωπος καὶ δὴ ἡ σωτηρία αὐτοῦ διὰ τῆς θείας Ἀγάπης. Μὲ τὸν Χριστὸν ὡς τὸ κέντρον καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπότητος ὁλοκλήρου πρὸς ὄν καὶ ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ θὰ οἰκοδομηθοῦν οἱ πάντες γενόμενοι «σύμμορφοι τῆς εἰκόνος Αὐτοῦ» (Ρωμ. 8,29). Κάθε σοβαρῶς μορφωμένος ἄνθρωπος ἐκεῖ θὰ εὕρισκῃ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς προσωπικότητός του, διότι ἐκεῖ καὶ μόνον εὕρισκῃ τὴν λύσιν τῶν μεγαλυτέρων προβλημάτων τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων ἡ ζωὴ λαμβάνει νόημα. Τὸ δὲ νόημα τῆς ζωῆς δίδει τὸν κορεσμὸν τῆς πάντοτε δι' ἀλήθειαν διψώσης ψυχῆς καὶ φέρει τὴν ἡρεμίαν καὶ τὴν μακαριότητα. Τὸ νόημα τοῦτο τῆς ζωῆς θὰ βλέπουν οἱ μεγάλοι πιστοὶ εἰς τὸ μέγα σχέδιον τοῦ Θεοῦ, ὅστις παρακολουθεῖ μετ' Ἀγάπης τὸ πλάσμα Του αὐτοτελειούμενον, χωροῦν μέχρι καὶ τῆς τελευταίας βαθμίδος τῆς πνευματικῆς του ἐξελίξεως—Ἐνταῦθα φαίνεται ὅτι ὑπάρχει ὄντως νόμος τῆς ἐξελίξεως, εἰς τὴν πνευματικὴν πρόοδον τοῦ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν πλασθέντος πνευματικοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐχὶ εἰς τὸ πῶς προῆλθε τὸ ὑλικὸν καὶ ἀμφισβητούμενον σῶμα—Εἰς τὴν ἀνωτάτην αὐτὴν βαθμίδα ὁ ἀναπτυχθεὶς τῷ πνεύματι ἄνθρωπος δέχεται ἀνωθεν τὴν τελείαν θείαν ἀποκάλυψιν, δι' ἧς λαμβάνει τὴν τελευταίαν πρὸς τὰ ἄνω ὠθησιν. Εἰς τὸν ἐξελιχθέντα πνευματικῶς ἄνθρωπον δίδεται ὁ Χριστός, ὡς ἡ ὑψίστη θεία δύναμις καὶ σοφία. Διὰ τοὺς Ἰουδαίους εἶναι σκάνδαλον, ἐπειδὴ ἐζήτουν σημεῖα δυνάμεως, διὰ τοὺς Ἑλληνας μωρία, ἐπειδὴ ἐζήτουν σοφίαν λόγου διὰ νὰ πιστεύσουν. Διὰ τὸν πιστεύοντα Παῦλον ὁ Χριστός εἶναι θεία δύναμις καὶ θεία σοφία. Ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ εὕρισκονται «πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι». «Ἐπειδὴ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι σημεῖα (δύναμιν) αἰτοῦσι καὶ Ἑλληνας σοφίαν ζητοῦσι (διὰ νὰ πιστεύσωσιν), ὁ Χριστιανισμὸς κηρύττει «Χριστὸν ἑσταυρωμένον Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον Ἑλλησι δὲ μωρίαν, αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλησιν Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν» (1).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τὸ Ἑλληνικὸν Πνεῦμα εἰς διάστημα χιλίων ἐτῶν, χωροῦν ψηλαφητὴ καὶ μετὰ μικρὰς διακυμάνσεις εἰς τὴν ἔρευναν αὐτοῦ, ἔφθασεν ἀπὸ τοῦ ὑλικοῦ κόσμου εἰς τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπον καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τοῦ Θεοῦ, ὡς τῆς

1. Α' Κορ. 1,22.

πρώτης ἀρχῆς τῶν πάντων. Ἀφοῦ πρῶτον διεπίστωσε τὴν ἀστάθειαν τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, ἐζήτησεν ἀναγκαστικῶς τὴν πρώτην ἀρχήν, ὡς ἐγγύησιν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Κατόπιν ὠδηγήθη εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς ὑπάρξεως εἰδικῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ τοῦ Θεοῦ. Ἡ κυρία νοσταλγία τοῦ ἀνθρώπου ἔμεινε ἡ δυνατὴ ὁμοίωσις καὶ ἔνωσις αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν. Ἐκεῖ ὑπάρχει ἡ ζωὴ καὶ ἡ μακαριότης. Ἡ δὲ παροῦσα ζωὴ τότε μόνον ἔχει ἀξίαν, ὅταν ἐξυπηρετῇ τὴν πρὸς τὰ ἐκεῖ κατεύθυνσιν, ἣτις δίδει τὴν «κατὰ τὴν οἰκίαν φύσιν ζωὴν». Ὀλόκληρος ἡ ἠθικὴ—τὸ κύριον πρόβλημα τῶν φιλοσόφων—οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἔχει παρὰ νὰ ὠδηγήσῃ εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ, τὴν θέαντῶν Ἰδεῶν, τοῦ Θεοῦ. Δυστυχῶς ὅμως ἡ σύνθεσις ἡμῶν ἐξ ὕλης καὶ ἐπνύματος μᾶς ἐμποδίζει πρὸς τοῦτο. Ἡ ὕλη μᾶς προσηλώνει εἰς τὴν γῆν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ διαρκὴς ἠθικὸς ἀγὼν ἐν τῇ ζωῇ. Οὐδὲ αὐτοὶ οἱ φιλόσοφοι κατῴρθωσαν νὰ χωρήσουν ἐλεύθερα πρὸς τὰ ἄνω. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ γενικὴ ἐπιθυμία αὐτῶν νὰ ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ τῆς σαρκὸς καὶ εὐρεθοῦν τὸ συντομώτερον πλησίον τῶν θεῶν. Πρὸς τοῦτο ἐπικαλοῦνται πολλάκις καὶ τὴν θείαν βοήθειαν διὰ προσευχῆς ἢ καὶ διὰ τῆς μετοχῆς εἰς τὰ μυστήρια. Διὰ τῶν μυστηρίων ἰδίᾳ ζητοῦν τὴν δωρεὰν κάθαρσιν καὶ δικαίωσιν αὐτῶν, καθ' ὅσον οὐδεὶς ἀφ' ἑαυτοῦ τέλειος. Οὐδαμοῦ ὅμως εὐρέθη ἡ ἱκανοποίησις. Οὐδαμοῦ ἡ ποθητὴ λύτρωσις. Παντοῦ ἔχομεν τὴν ἀτέλειαν εἰς τὰς προσπάθειάς τοῦ κόσμου τούτου. Ἐν τῇ ζωῇ αὐτῇ ἀπλῶς ἀγωνιζόμεθα, «εἰ καὶ καταλάβωμεν τὸ ἐφ' ὃ κατελήφθημεν», κατὰ τὴν γλῶσσαν τοῦ Παύλου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Διὰ τῆς ἐξαιρετικῆς ὅμως ζητήσεως τῶν φιλοσόφων ἠτοιμάσθη τὸ ἔδαφος διὰ νὰ ἔλθῃ ὁ Χριστός. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐνεφανίσθη ἐν χρόνῳ. Ὅταν μάλιστα ἦλθε τὸ «πλήρωμα τοῦ χρόνου». Ἐνεφανίσθη «καιροῖς ἰδίοις», «ὅτε ἐπιτηδείως εἶχον πρὸς τὴν πίστιν οἱ ἄνθρωποι», ὅπως λέγει ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς. Ἦλθεν εἰς μίαν περίοδον ὅπου ἡ φιλοσοφία εἶχε φθάσει εἰς τὸ κορύφωμα τῶν ἐπιτεύξεων αὐτῆς—ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ εἰς τὸ κορύφωμα τῆς ἀβεβαιότητος περὶ τὴν ἀλήθειαν—καὶ ἡ ψυχικὴ δίψα τοῦ ἀνθρώπου διὰ σωτηρίαν εἶχε γενικευθῆ. Ὁ θρησκευτικὸς συγκρητισμὸς τούτο μόνον μαρτυρεῖ. Αἱ θρησκείαι τοῦ κόσμου καὶ αὐτὴ ἡ Ἰουδαϊκὴ ἀκόμη ἔχασαν τὴν ἱκανότητα νὰ παρηγορήσουν ἢ ἱκανοποιήσουν. Παρὰ τὸν ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα τῶν ἡγητόρων των φέρονται πᾶσαι πρὸς τὴν παρακμὴν—ἰδίᾳ ὡς ἀτενίσασαι τὸ πλούσιον φῶς τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Μακρὰν τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Ἑλλ. πνεύματος εὐρίσκονται καὶ σήμερον ἐν ἀκμῇ αἱ ἀνατολικαὶ θρησκείαι χωρὶς νὰ αἰσθάνωνται τὴν ἀνάγκην εἰδικῆς ἀποκαλύψεως, Κύριος οἶδε διατί. Καὶ αὐτὴ ἡ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία ὑφίσταται μέχρι σήμερον καὶ χωρὶς νὰ ἔχη δεχθῆ τὸν Χριστιανισμόν. Οὐδὲ κἄν ἀναμένει τὸν Λόγον, ὡς Σωτῆρα τοῦ κόσμου καὶ Λυ-

τρωτήν. Ἀναμένει μᾶλλον τὸν Βασιλέα τοῦ Ἰσραήλ. Τὸ πνεῦμα τοῦ Ἑλληνοῦ ὁμῶς διψᾷ, καὶ διὰ τοῦτο ζητεῖ νὰ συλλάβῃ τὸν Λόγον. Καὶ ὁ Θεὸς ἀπαντᾷ, καὶ δίδει εἰς τοὺς ἐπιμόνως ζητοῦντας τὴν Ἀλήθειαν.

«Τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου» ἦλθεν. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ σαρκοῦται ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ σκηνοῖ ἐν μέσῳ ἡμῶν, σὰρξ γινόμενος, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν χωρὶς ἁμαρτίας. Διὰ τῆς ζωῆς Του, διὰ τῆς διδασκαλίας Του καὶ ἰδίᾳ διὰ τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως Αὐτοῦ καταργεῖ τὸ βασίλειον τοῦ θανάτου καὶ ἀφήνει τὸν δρόμον ἀνοικτόν, ἵνα πᾶς ὅστις πιστεύει καὶ ἀκολουθεῖ Αὐτὸν μεταβαίῃ ἐκ τοῦ θανάτου πρὸς τὴν ζωὴν. Διὰ τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ γεγονότος τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἰδρύεται πλέον ἢ Χριστιανικὴ θρησκεία, ἥτις ἔμεινε καὶ θὰ μένῃ ἢ θρησκεία τοῦ μορφωμένου κόσμου, ἱκανὴ νὰ δεχθῇ πᾶσαν εἰλικρινῆ βάσανον τοῦ πνεύματος ἀλλὰ καὶ μόνη δυναμένη νὰ θεραπεύσῃ πάντα εὐγενῆ ψυχικὸν πόθον. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς παρουσιάσθη εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστὶ», πλὴν οὐχὶ ἡ Ἰουδαία τῶν προφητῶν ἠσπᾶσθη τὸν Χριστιανισμόν, ἀλλὰ τὸ νοσταλγοῦν Ἑλληνικὸν πνεῦμα κατενόησε, διετύπωσε καὶ διέδωκε τὴν διδασκαλίαν του διὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς Ἑλληνικῆς σκέψεως. Καμμία ἄλλη θρησκεία δὲν ἐπεβλήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Ἑλλην. φιλοσοφία τοσοῦτον ἐργασθεῖσα καὶ προπαρασκευάσασα ὅλον τὸν τότε γνωστὸν κόσμον καὶ ἐκβιάσασα οὕτω τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἐδέχθη ἀμέσως τὴν νέαν θρησκείαν. Εὐθύς ἀπὸ τῶν πρώτων κηρύκων γίνεται πανηγυρικὴ ἢ ἔνωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἑλληνιστὶ ἐγράφησαν τὰ πρῶτα μνημεῖα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἑλληνες πρῶτοι μετὰ τοὺς Ἀλιεῖς ἀνέλαβον νὰ ὑπερασπίσουν αὐτὸν κατὰ τε τοῦ τυφλοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Ἐθνισμοῦ τῆς Ρώμης (πολιτικῶν κυρίως κατευθύνσεων). Ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀναλογισθῶμεν τὸ μεγαλειῶδες κήρυγμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Βράχου τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὸν μεγαλειώδη πρόλογον τοῦ Ἰωάννου, διὰ νὰ κατανοήσωμεν τὴν ἀμοιβαίαν ἔλξιν τῶν δύο πνευματικῶν τούτων φαινομένων. Ἀπὸ δὲ τοῦ δευτέρου αἰῶνος καὶ ἐξῆς δὲν δύναται τις νὰ διακρίνῃ εὐκόλως, ἐὰν τὰ μεγάλα πνεύματα τοῦ Χριστιανισμοῦ (Ἀπολογηταί, Ὠριγένης, Ἀθανάσιος, Αὐγουστίνος, Θωμᾶς Ἀκινάτης) εἶναι φιλοσοφοῦντες Χριστιανοὶ ἢ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες φιλόσοφοι. Ἀπὸ τοῦ τρίτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος ἡ ὑπερφυσικὴ ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰσχωρεῖ πλέον εἰς τὴν φιλοσοφίαν, διὰ νὰ τεθοῦν οὕτω αἱ βάσεις μιᾶς νέας θρησκευούσης φιλοσοφίας, στηριζομένης ἐπὶ τῆς ἀσφαλεστέρας δυνατῆς αὐθεντίας τῆς Χριστιανικῆς ἀληθείας. Ἄν μέχρι τοῦ Χριστοῦ δὲν ὑπῆρξεν ἀθείζουσα φιλοσοφία, ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως Αὐτοῦ πρέπει νὰ ἔχωμεν μόνον τὴν Χριστιανικὴν φιλοσοφίαν. Πᾶσα ἄλλη φιλοσοφία θὰ εἶναι ἐκτροπὴ ἀπὸ τοῦ σκο-

ποῦ της, ὡς μὴ θίγουσα τὴν θρησκευτικότητα, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ κύριον γνῶρισμα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ἀνειλικρινῆς θὰ εἶναι ἡ τοιαύτη φιλοσοφία ὡς μὴ ὁμολογοῦσα τὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἐδέχθη ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν προβλημάτων αὐτῆς—ἐκτὸς βεβαίως ἐὰν θεωρήσωμεν ὡς φιλοσοφίαν νευρικός τινος κινήσεις καὶ ἐκφράσεις μονοπλεύρων παρατηρήσεων καὶ οὐχὶ ἐνιαίαν περὶ τοῦ παντὸς θεωρίαν. Τοιαῦται μονομερεῖς ἐκδηλώσεις ἐξεδηλώθησαν πολλάκις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πνεύματος καὶ πρὸ καὶ μετὰ Χριστόν, πλὴν δὲν ἔτυχον σοβαρᾶς προσοχῆς ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου.—Ἡ πραγματικὴ Θρησκεία συνδέεται μὲ τὴν πραγματικὴν φιλοσοφίαν, διότι ἀμφοτέραι τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπιδιώκουσι, τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἣτις πάλιν εὐρίσκεται εἰς τὴν ὀρθὴν κατανόησιν τοῦ ὑψηλοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς, εἰς τὴν ζήτησιν, ψηλάφησιν, θεωρίαν καὶ τὴν δυνατὴν κοινωνίαν μετὰ τοῦ θεοῦ. Διαφορὰ ὑπάρχει μόνον εἰς τὴν μέθοδον. Ἡ μὲν Φιλοσοφία ζητεῖ νοσταλγικά, ὁ δὲ Χριστιανισμὸς δίδει ἐν Πίστει εἰς τὸν ζητοῦντα. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ Χριστιανισμὸς καὶ φιλοσοφία δὲν αἴρουν, ἀλλὰ συμπληροῦν ἄλληλα—ὅσον παράδοξον καὶ ἂν φαίνεται τοῦτο δι' ἀμφοτέρους τοὺς παράγοντας. Ὁ Χριστιανισμὸς ὡς Θρησκεία μετεχειρίσθη ἕτοιμα ὅλα τὰ ἀνθρώπινα ἐπιτεύγματα τῆς Φιλοσοφίας (γλώσσαν, φιλοσοφικούς ὄρους, πόθους ψυχικούς, λογικὴν ἐκκαθάρισιν τῆς περὶ Θεοῦ εἰκόνας) ὡς ἀπαραίτητον ἔδαφος, πρὸς ἐμπέδωσιν καὶ διάδοσιν τῆς θείας Ἀληθείας του. Ἡ Φιλοσοφία πάλιν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ εὐρίσκει τὸ ποθούμενον αὐτῆς. Οὕτω ἡ ἔλευσις τοῦ Χριστοῦ χύνει φῶς εἰς τὸ αἴνιγμα τῶν ψυχικῶν πόθων τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, ἐνῶ ἡ ἀκόρεστος δίψα τῶν φιλοσόφων μαρτυρεῖ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐν χρόνῳ παρουσίας τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία προπαρασκεύασε μόνον τὸ ἔδαφος διὰ τὸν Χριστιανισμόν. Συνεβάδισεν ὀλίγον χρόνον μαζί του ὡς αὐτοτελῆς ὑπαρξίς, ἕως οὗ ἐμπεδωθῆ ἡ νέα Θρησκεία, ἕως οὗ χειραγωγήσῃ καὶ τὸν Αὐγουστίνον εἰς τὸν Χριστόν. Τότε ὑπετάγη πλήρως ὡς θεραπαινὶς τῆς θείας Ἀληθείας.

Ὅποιος μυστηριώδης πόνος ἀλλὰ καὶ ὅποια χαρὰ εἰς τὸν Πρόδρομον ὅταν ἔλεγε πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ περὶ τοῦ Χριστοῦ: «Αὐτὸν δεῖ αὐξάνειν ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι». Οὐδεὶς δύναται νὰ ἐρευνήσῃ τὰς ὁδοὺς τοῦ Κυρίου. Ἡ Ἡὼς δὲν σβύνει ἀμέσως τὴν σελήνην, ἣτις ὑπῆρξε τὸ Φῶς διὰ τὴν νύκτα. Ὁ Χριστιανισμὸς, διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς πίστεως, ἔδωκε τὸ πλήρες νόημα εἰς τὸν κόσμον καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου—ὅ,τι ἐζήτησε διακαῶς ἡ φιλοσοφία. Διὰ τοῦτο φιλοσοφία πλεόν θὰ εἶναι ἡ ὑπὸ τὸ Φῶς τοῦ Χριστοῦ κολλιτέρα καὶ ἄνωθεν διαφώτισις τοῦ Παντός. Θρησκεία δὲ κατ' ἐξοχὴν θὰ εἶναι ἡ καὶ διὰ τὸν μεγαλύτερον φιλόσοφον λογικὴ τοιαύτη τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Οὐδὲν κωλύει πλέον τὸν φιλόσοφον Αὐγουστίνον νὰ γίνῃ Χριστιανὸς κήρυξ καὶ νὰ ζητῇ νὰ διορθώῃ τὰς φιλοσοφικὰς του σκέψεις βάσει τῆς ἀνωθεν δεδομένης Χρηστιανικῆς Ἀληθείας—χωρὶς ποτὲ νὰ ἐλπίζῃ ὅτι θὰ συλλάβῃ καὶ λογικῶς αὐτήν. Οὐδὲ τὸν Θωμᾶν τὸν Ἀκινάτην ἐμποδίζει τι νὰ γίνῃ φιλόσοφος κατ' Ἀριστοτέλη, ἵνα σαφέστερον συλλάβῃ τὰς Χριστιανικὰς Ἀληθείας, αἵτινες πάντοτε θὰ χρήζουσι τῆς μελέτης ὑπὸ τοῦ φιλοσοφοῦντος πνεύματος—χωρὶς νὰ ἀδυνατοῦν νὰ παράσχουν τὴν σωτηρίαν εἰς τὸν ἀπλοῦν πιστεύοντα καὶ ἄνευ τῆς φιλοσοφικῆς αὐτῶν ἀναλύσεως.

Ποῖον νόημα ἔδωκεν εἰς τὴν ζωὴν ὁ Χριστιανισμὸς ἀνήκει πλέον εἰς ἕτερον πεδίου, τὸ τῆς Χριστιανικῆς Θεολογίας, ὅπου καὶ πρέπει νὰ χωρήσῃ εἰς ἕκαστος διψῶν εἰλικρινῶς τὴν Ἀλήθειαν. Ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης πρέπει πλέον νὰ γευθῇ ἕκαστος «τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν». Σκοπὸς τῆς παρουσίας ἐργασίας ἦτο μόνον ἡ ὑπόδειξις τῆς ἀνάγκης τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ, ὅπως διὰ συνεχοῦς ἐρεύνης φθάσῃ μέχρι τῆς πηγῆς αὐτῆς, ἣν φύσει ποθεῖ. Σκοπὸς μας ὑπῆρξε μόνον μία πνευματικὴ προπαρασκευὴ πρὸς εὐκολωτέραν διείσδυσιν εἰς τὸν πλούσιον κόσμον τῆς Χριστιανικῆς Θεολογίας, ὅπου καὶ θὰ εὕρεθῇ ἡ τελεία ἱκανοποίησις, ὅπου ἡ πραγματικὴ συνάντησις μετὰ τὸν ποθητὸν τῆς ψυχῆς μας.

Τὸ θεῖον πολλάκις μᾶς παρουσιάζεται ὡς τι φοβερὸν, ξένον καὶ ἀποφευκτέον καὶ ὅμως τοὺς πάντας ἐλκύει καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν ἔλξιν αὐτοῦ. «ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν» οἱ πάντες. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην μαρτυρεῖ ἰδιαίτερος ἡ ἀκόρεστος δίψα τῶν φιλοσόφων.

Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι ἀκατανόητος ὡς ὑπεράνθρωπὸν τι, ἀλλὰ μᾶλλον διότι ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν τὸν ἄνθρωπον πρὸς ὃν κυρίως ὁ Χριστιανισμὸς ἀποτείνεται καὶ δι' ὃν Χριστὸς ἐσταυρώθη. Εἰς τὴν λογικὴν ὅμως κατανόησιν τῆς πραγματικῆς φύσεως ἡμῶν θὰ μᾶς ὀδηγήσουν μόνον ἐκεῖνοι ποὺ κατῴρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς τὰς ὑψηλοτέρας κορυφὰς τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως. Οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι—ὀλίγοι, ἐξαιρέσεις ἐλάχισται—ζοῦν ἄλλους κόσμους πνευματικούς, τοὺς ὁποίους προσπαθοῦν νὰ ἐξηγήσουν καὶ εἰς ἡμᾶς. Εἰς τοὺς πολλοὺς μένουσι ἀκατανόητοι, διὸ καὶ ἀνεκμετάλλευτοι. Διὰ τοῦ ἐρευνητικοῦ τῶν νοῦ εὖρον τὸν θεῖον ἄνθρωπον, ὃν εἶχεν ἀπωλέσει καὶ ὃν ἐζήτει νὰ εὕρῃ ἡ ἀνθρωπίνη καρδιά. Εἶναι ἀτύχημα τὸ ὅτι σήμερον ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ ἐν μιᾷ ἐνόητητι τὸν ὅλον ἄνθρωπον, μετὰ ὅλας τὰς φάσεις τοῦ πνεύματός του διὰ μέσου τῶν χιλιετηρίδων, ὅποτε καὶ μόνον θὰ ἐγνώριζεν ἑαυτὸν πλήρως, θὰ εἶχεν ὄντως τὴν ἰδέαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸ αὐτοῦ. Δυστυχῶς εἶναι πεπερασμένος ὁ ἄνθρωπος, διὸ καὶ ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος τοῦ Θεοῦ μόνον «καθὼς ἠδυνάμεθα ἔδειξεν ἡμῖν τὴν θεῖαν αὐτοῦ δόξαν», ἐν μορφῇ

άνθρωπίνη. Καί ὅμως οἱ μορφωμένοι, ἔπρεπε νά παρακολουθῶμεν τοὺς μεγάλους κατὰ τὴν μυστικὴν πτῆσιν τοῦ πνεύματός των καί νά τοὺς μιμούμεθα κατὰ τὸ δυνατόν—τότε κοί οἱ ἀπλούστεροι θά μᾶς ἀκολουθήσουν, διότι καί αὐτοὶ δέχονται κατ' ἴδιον τρόπον τὰς αὐτὰς ἐπιδράσεις καί ἔλξεις τοῦ πνεύματος.

Ἡ ἀνάβασις διὰ μέσου τῶν φυσικῶν καλῶν καί ἀγαθῶν μέχρι τοῦ Ὑψίστου Ἀγαθοῦ, μέχρις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, εἶναι δύσκολος· εἶναι ἀνάπτυξης ἡ ὁδός, ὅπως λέγει ὁ Πλάτων, καί οἱ πολλοὶ δὲν δύνανται ἀσφαλῶς νά ἀνέλθουν τὴν κλίμακα τῶν ἀναβαθμῶν. Οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι, ὡς πρωτοπόροι, δύνανται νά ὀδηγήσουν καί ἡμᾶς κατ' ἄνθρωπον νά ἀνέλθωμεν τὰς βαθμίδας τῆς γνώσεως.

Οἱ φιλόσοφοι ἐζήτησαν τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ θείου, τινὲς δὲ καί ἐψηλάφησαν αὐτὸ διὰ τοῦ νοῦ. Ὅταν καί ἡμεῖς μὲ ὀδηγὸν τοὺς μεγάλους φιλοσόφους συναντῶμεν τὸν Χριστόν, τότε ἀναγνωρίζομεν τὴν ἀποκάλυψιν Αὐτοῦ ὡς θείαν, ὡς ἀποκάλυψιν τοῦ Λόγου ἐν ἡμῖν. Οἱ φιλόσοφοι ἐδίψησαν τὸν Λόγον ἱστορικῶς καί ὁ Λόγος ἐσαρκώθη ἐν χρόνῳ. Καί ἡμεῖς πρέπει νά διψήσωμεν τώρα—διότι ἡ δίψα τοῦ Λόγου εἶναι πάντοτε ἡ ἴδια—καί ὁ ἐν χρόνῳ σαρκωθείς καί εἰς τὸν αἰῶνα ὁ Αὐτὸς μένων Χριστὸς θά δοθῇ ἡμῖν. Ἐὰν νοήσωμεν τὸν Χριστιανισμόν ὡς καί οἱ σοφοί, τούτέστιν ἐὰν τῇ βοηθείᾳ τῶν ἐκφράσεων αὐτῶν ὀδηγηθῶμεν καί ἡμεῖς εἰς τὴν ἀσκησιν τῆς θεωρίας, τότε θά καταλάβωμεν τὴν ἱερότητα τῆς Θρησκείας καί τὴν δύναμιν τῆς προσευχῆς καί τῆς θείας Χάριτος, ἣν ἐνοστάλγουν οἱ σοφοί καί οἱ Προφῆται. Ἐὰν τὸν Χριστιανισμόν δὲν κατανοήσωμεν φιλοσοφικῶς ὡς μεταφυσικὴν ἀνάγκην, ἀλλὰ καί ὡς μεταφυσικὴν πραγματικὴν σχέσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ, κατ' οὐδένα τρόπον εἶναι δυνατόν νά ἐπωφεληθῶμεν τῶν ἐξ Αὐτοῦ πηγασσῶν μεγάλων δωρεῶν. Εἶναι ἀδύνατον νά οἰκειωθῶμεν τὴν θείαν Χάριν, τὴν ἐκ τοῦ Σταυροῦ ἀπορρέουσαν. Χωρὶς Πίστιν εἰς τὴν πραγματικὴν ἐπικοινωνίαν καί σχέσιν τοῦ ἀσθενῶς ἀγωνιζομένου πρὸς αὐτοτελείωσιν ἀνθρώπου ἀφ' ἑνὸς καί τοῦ Παντοδυνάμου καί ἀγαπῶντος ἡμᾶς Θεοῦ ἀφ' ἑτέρου, οὐδεμίαν ἠθικὴν δεοντολογία εἶναι δυνατόν νά γίνῃ εἰσακουστή καί καί νά ἐπιδράσῃ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν ἀτόμων καί τῆς κοινωνίας. Οἱ προχειρολογοῦντες ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ ἠθικὴ ἐπὶ τοῦ ὄρους διδασκαλία τοῦ Κυρίου ἢ τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης, ὅχι μόνον δὲν στοχάζονται τοῦ ἀληθοῦς, ἀλλὰ καί ἀπογυμνώνουν τὴν Χριστιανικὴν Θρησκείαν πάσης πνευματικῆς ζωτικότητος. Ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία καί ἡ περὶ ἀγάπης διδασκαλία τοῦ Κυρίου εἶναι τι τὸ ὄντως μέγα καί ὑψηλόν, πλὴν μόνον ἐφ' ὅσον προέρχονται ἐξ αὐτοῦ τοῦ δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντος θείου Λόγου. Καί εἶναι ἐφαρμοσταί καί σωτήριοι μόνον ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκεται εἰς πραγματικὴν μεταφυσικὴν σχέσιν πρὸς τὸν

θελήσαντα ταύτας Θεόν. Πρὸ Χριστοῦ ἐγένετο ἠθικὴ διδασκαλία καὶ ἐκηρύχθη ἡ ἀγάπη, πλὴν δὲν ἐφηρμόσθη διότι ἦτο ἀπλή θεωρία. Καὶ μετὰ Χριστὸν βασιλεύει τὸ μῖσος, ἀκριβῶς διότι ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία ἐκλαμβάνεται ὡς θεωρία καὶ ἡ θεωρία δὲν μεταβάλλει ψυχάς.

Χωροῦντες καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸν νόμον «διὰ τοῦ ὁμοίου καὶ συγγενοῦς γνωρίζεται τὸ ὅμοιον καὶ συγγενές» καὶ μελετῶντες τὴν πορείαν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ὡς ἐξεδηλώθη αὕτη εἰς τὴν ψυχὴν τῶν φιλοσόφων, ὀδηγοῦμεν τὴν διάνοιαν ἡμῶν ἀσφαλῶς, ὡσπερ δι' ἀναβαθμῶν, μέχρι τοῦ καταφλίου τῆς θείας Ἀληθείας τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Δύσκολον δὲν εἶναι τὸ νὰ εἴμεθα Χριστιανοὶ ἀλλὰ τὸ νὰ φθάσωμεν διὰ τῆς φυσικῆς ὁδοῦ τῆς ζητήσεως μέχρι τῶν προθύρων τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅπου ὁ ἄπειρος θεῖος Λόγος ἔρχεται ἐξ ἀγάπης ἀρωγὸς εἰς τὸν διψῶντα καὶ πονοῦντα, εἰς τὸν πεπερασμένον καὶ διφυῆ ἄνθρωπον. Τότε δὲν θὰ εἶναι δύσκολον μετὰ τὴν βοήθειαν τῆς Χάριτος νὰ χωρήσωμεν ἐν ἀκόμῃ βῆμα καὶ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς αὐτὸν τὸν κῆπον τῆς χαρᾶς τοῦ Κυρίου μας. Πρῶτος σκοπὸς εἶναι νὰ γνωρίσωμεν τὴν ψυχικὴν ἡμῶν δίψαν καὶ διὰ καταλλήλου ζητήσεως νὰ φθάσωμεν διψῶντες ἐπὶ τὴν πηγὴν. Τότε ἀσφαλῶς θὰ ζητήσωμεν καὶ ἀφοῦ ζητήσωμεν θὰ λάβωμεν τὸ ὕδωρ, «τὸ ἀλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον».

Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου πρὸ τοῦ θείου ἀνθρώπου, ὑπῆρξε τὸ σύνθημα τῶν μεγάλων φιλοσόφων. Τὸ «γνώθι σ' αὐτὸν» μετὰ ὅλον τὸ βάθος τοῦ νοήματος αὐτοῦ εἶναι ἡ μεγίστη προτροπὴ αὐτῶν, ἐξαγνισθεῖσα εἰς τὴν προμετωπίδα τοῦ Ναοῦ τῶν Δελφῶν.

Μόνον διὰ τῆς σαφοῦς γνώσεως ἑαυτῶν ὀδηγοῦμεθα εἰς τὴν ὀρθὴν γνώσιν τοῦ ὅτι «anima naturaliter christiana», ἡ ψυχὴ εἶναι φύσει θεία, ὡς τὴν νοεῖ ὁ Χριστιανισμός. Τὴν πεποίθησιν αὐτὴν ἐπισφραγίζει καὶ διαφωτίζει μόνον ὁ Χριστιανισμὸς διὰ τοῦ ὑπερόχου: «Οὕτως ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον ὥστε τὸν Υἱὸν Αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόλλυται ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον».